

A black and white portrait of Thomas Carlyle, an elderly man with a full, graying beard and hair. He is looking slightly to the right of the camera with a thoughtful expression. His right hand is raised to his forehead, with his fingers resting against his temple. He is wearing a dark, textured jacket over a white shirt and a dark cravat.

Класици енглеског језика

Томас Карлајл

SARTOR RESARTUS

Превод Бранислава Г. Ромчевића

Наслов оригинала: *Sartor Resartus*, by *Thomas Carlyle*.
Наслов превода: *Sartor Resartus*, од Томаса Карлајла.
Аутор превода: Бранислав Г. Ромчевић.
Прво издање (електронско). Број примерака: 300.
Уредник, издавач и штампар: Бранислав Г. Ромчевић,
Новоградска 14, Београд.
Место и година штампања: Београд, 2020.
© 2020. **Бранислав Г. Ромчевић.**

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.111-94(0.034.2)

КАРЛАЈЛ, Томас, 1795-1881

Sartor Resartus [Електронски извор] / Томас Карлајл ; превод
Бранислава Г. Ромчевића. - 1. електронско изд. - Београд : Б.
Ромчевић, 2020 (Београд : Б. Ромчевић).
- 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm.
- (Класици енглескога језик)

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловног
екрана. - Превод дела : *Sartor Resartus* / by *Thomas Carlyle*.
- Тираж 300. - Стр. 4-6: О писцу и књизи / Бранислав Г.
Ромчевић. - Појмовник преводиоочев: стр. 242-269.

ISBN 978-86-87579-50-7

COBISS.SR-ID 28374793

Садржај

О писцу и књизи	4
Sartor Resartus	7
Појмовник преводиочев	242

О ПИСЦУ И КЊИЗИ

Томас Карлајл (1795–1881), Шкот, био је британски историчар, сатиричар, есејист, преводилац, филозоф, математичар („Карлајлова кружница“) и учитељ. Рођен је у селу Еклефехан, у Шкотској, као прво дете у многодетној и сиромашној калвинистичкој породици. Отац његов, зидар и фармер, сматрао је да очигледна памет његовог првенца заслужује образовање, тако да је Карлајл завршио Ананску Академију (у рангу гимназије) у месту Дамфрис и Головеј, а потом се уписао на Унивезитет у Единбургу, где је одстудирао пет година, али школовање напушта 1814, без дипломе. Предаје математику у Ананској Академији, запада у духовну кризу и напушта своје хришћанско веровање – „преобраћа се“ на световни поглед о уређењу космоса, мада касније усваја неку врсту деизма. Почиње да се бави књижевношћу: његов „Живот Шилеров“ објављује се у „Лондонском магазину“ 1823/24, праћен одмах преводом Гетеовог „Вилхелма Мајстера“. Године 1826. жени Џејн Велш, кћер угледног лекара, и с њом остаје у турбулентном али чврстом браку до краја (упркос гласинама о његовој импотенцији). Од 1828. до 1834. живи, из економски разлога, на фарми Крегенпуток, где пише „Знаци времена“ и „Sartor Resartus“. Прво је објављено у „Единбуршкој Ревиви“, а потоње је делом објављено у „Фрејзеровом Магазину“ 1831. године. Упознаје се с Џоном СтUARTом Милом, филозофом и есејистом, а у Крегенпутоку га, 1832, посећује амерички књижевник Ралф Волдо Емерсон. Пресељава се у Лондон, године 1834, и ступа на велику књижевну сцену, или, пре, излази у полемичку арену, постајући, с временом, један од најјачих и најутицајнијих књижевних гласова Викторијанске Ере. Захваљујући Емерсону, у Америци се 1836. појављује прво штампано издање књиге „Sartor Resartus“ (праћено енглеским две године касније). Последица беше да утицај Карлајлов на америчку књижевност, посебно на транцендентализам, буде огроман. Књигу „Француска

револуција“, у два тома, објављује 1837. Између 1840. и 1847. држи низ важних предавања, укључујући „Хероји и обожавање хероја“ (касније преточено у књигу, у којој Карлајл износи своје уверење да историју стварају истакнути појединци, а не масе), „Чартизам“, и „Прошлост и садашњост“. На његов начин мишљења велик утицај су имали немачки идеалисти, посебно Јохан Готлиб Фихте. Кроз низ есеја и превођењем немачких књижевних дела, нарочито Гетеових, стиче углед познаваоца немачке књижевности. Године 1865. појављује се плод његовог седмогодишњег рада – „Повест Фридриха Другог од Прусије, званог Фридрих Велики“. Следеће године бива почашћен титулом Ректора Единбуршког Универзитета, а исте године умире његова жена. Он је дубоко у жалости и почиње да пише све мање. Његови конзервативни ставови, чак расизам у питању ропства и односа према црнцима поводом тзв. Побуне у Заливу Морант на Јамајци, изазивају отпор и негативну реакцију код знатног дела јавности, укључујући његовог пријатеља Џона Стјуарта Мила, Чарлса Дарвина и Херберта Спенсера, али су уз њега Џон Раскин, Чарлс Кингсли, Чарлс Дикенс, Алфред Тенисон, Џон Тиндал. Карлајл године 1874. прима Пруски орден за заслуге од Бизмарка, а одбија титулу баронета коју му нуди премијер Дизраели. После његове смрти, године 1881, извршитељи његовог тестаментa одбијају понуђену државну сахрану у Вестминстерској Опатији, следећи његову изричиту жељу да буде покопан уз родитеље, у Еклефехану. Задње речи му беху: „Значи, ово је смрт. Добро!“

Судбина Карлајловог дела у двадесетом веку умногом је била слична судбини дела Ничеовог. Интелектуални арбитар и скоро неприкосновени полемичар у добу викторијанском, постаје све мање прихватљив у новом веку, пре свега због својих конзервативних ставова, сумњи у вредности прогреса и демократије, а и због тога што су га, као Ничеа, својатали нацисти. Поткрај двадесетог века долази до извесног „попуштања“, и

јављају се назнаке да би „негативно вредновање“ Карлајловог дела могло бити преиспитано и измењено. Тај тренд се наставља и у овом веку.

„Sartor Resartus“ се поглавито сматра романом, мада га многи називају есејом или, чак, аутобиографијом. Објављен првотно у наставцима у „Лондонском Магазину“ од новембра 1833. до августа 1834, представљен је, тобоже, као коментар извесног скептичног уредника на мисли и рани живот непознатог немачког филозофа, званог Диоген Тојфелсдрек, писца књиге „Одела: порекло њихово и утицај“, али је, у ствари, метафикција у којој се ради о процесу стварања. Дело је, делимично, и пародија на Хегела и немачки идеализам, али је и средство којим Карлајл износи своје личне мисли и ставове. Присутна је и Карлајлова амбиција да дело жанровски буде сматрано комичним романом, садругом делима великог Свифта и великог Стерна. Сам наслов књиге („Прекрајани кројач“ на латинском) указује на стил и природу њену – на врлудања, заплитања, контрадикторности, скептицизам. Као Уредник, Карлајл користи прилику да изнесе своје ставове о људској цивилизацији и њеном развоју, свој конзервативизам гледе тзв. прогреса и демократије; да укаже на обезверавање човечанства, на друштвене неједнакости, на неизвесност даљег процеса. Дело би се могло сматрати својеврсном дијагнозом стања те цивилизације, само без коначних закључака. Пример птице феникс оставља наду да даљи исходи, упркос негативним кретањима, могу бити прихватљиви. У сваком случају, Карлајлова размишљања, недоумице и теоретисања нису застарели ни током скоро двесто година од објављивања овог романа, тако да га неки данашњи критичари сматрају „књигом за двадесет први век“.

Бранислав Г. Ромчевић

SARTOR RESARTUS

КЊИГА ПРВА

ГЛАВА 1. УВОДНА. С обзиром на наше садашње напредно стање културе, и на то како се бакљом науке сад маше и она носа окол, с мање или више учинка, током пет хиљада година и више; како, посебно у нашем добу, та бакља не само да јоште гори, и можебит жешће него икад, него и безбројне лојанице рогозне и сумпораче, на њој припаљене, такође сјаје у свим правцима, тако да ни најмања пукотина ни штенара у природословљу или уметности не може остати неосветљена – ум расудни могао би бити донекле изненађен што се доселе мало или нимало о суштинској природи, било у смислу филозофије било повести, написало на тему одеда.

Наша теорија гравитације скоро је сигурно савршена: Лагранж је, добро је знано, доказао да ће Планетарни Систем, по овом плану, трајати заувек; Лаплас, још и досетљивије, чак нагађа да он није могао бити створен ни по једном другом плану. С чега, барем, наши дневници поморски могу да се боље воде; а водни превоз свију врста постао је раширенији. О геологији и геогнозији знамо доста: захваљујући радовима наших Вернера и Хатона, захваљујући ревним генијима ученика њиних, збило се да је сада, многим друштву краљевском, стварање света тек мало тајновитије него кување ваљуска; а гледе тог потоњег, у ствари, бивало је умова којима је питање *Како су јабуке убачене* представљало потешкоћу. Чему помињати наше расправе о друштвеном уговору, о стандарду укуса, и сеобама харинге? Затим, зар немамо доктрину о ренти, теорију вредности; филозофије о језику, о повести, о грнчарству, о утварама, о опојним пићима? Човеков цео живот и окружење изложени су и објашњени; једва да и делић или влакно душе

његове, тела и иметка није сондиран, сециран и научно растављен; наше духовне способности, којих, изгледа, нема тако мало, имају своје Стурте, Кузене, Роје–Коларе; свако ћелијско, васкуларно, мишићно ткиво ужива у својим Лоренсима, Меџендима, Бишатима.

Откуд, онда, то – да понови ум расудни – да наука сасма превиде велико ткиво свих ткива, једино право ткиво – наиме, ткиво одевно, од вунене или друге тканине; које душа човека носи као свој најспољнији омотач или капут заштитни; у коме су сва његова друга ткива склоњена и заштићена, све његове способности делају, цео његов его живи, креће се и постоји? Јер ако је, овда–онда, неки залутали мислилац сломљених крила и бацио поглед совин у ово мрачно подручје, већина се над тим узнела нехајно, гледајући на одела као на имовину а не појаву, као сасвим природна и самоникла, слично лишћу дрвећа, слично перју птица. У свим промишљањима, прећутно су човека видели као *одевену животињу*, дочим је он, по природи, *животиња нага*; и само у неким околностима, намерно и вешто, себе скрива у оделима. Шекспир вели, ми смо створови што гледају напред и назад; утолико је зачудније што мало не погледамо наоколо, и не видимо шта пролази пред самим нашим очима.

Међутим, овде, као и у толиким другим приликама, Немачка, учена, неуморна, дубокомислећа Немачка долази нам у помоћ. Ипак је благослов што, у овим временима револуционарним, постоји једна земља где мисао апстрактна још увек може да се склони; што, док бука и поама *католичких еманципација, покварених општина, и побуна париских* заглушују свако уво француско и енглеско, Немац може миран стојати на својој осматрачници, и бесним и борбеним гомилама, овде и другде, свечано, уз припремно дување крављег рога, пуштати своје *Horet ihr Herren und lasset's Euch sagen*; другим речима, реците свемиру, који тако често ту чињеницу заборавља, колико је стварно сати. Неретко Немце криве за непробитачну вредноћу; као да су скренули на обилазне путе, где

ничега нема доли муке грубог путовања; као да су, заборављајући на руднике злата и на онај политички покољ дебелих волова којим се и сам човек удебели, склони да одјуре у лов на гуске у подручја боровница и купина, и на крају буду прогутани у далеким тресетиштима. О тој науци непаметној, која, како наш хумориста то исказује, *Мерилом геометријским/ Премерава лонце с пивом*; штавише, о тој сасма погрешно усмереној вредноћи, коју виде где јако лупа празну сламу, не може се рећи ништа одбрамбено. Уколико се Немци могу оптужити за нешто такво, нека носе последице. Ипак, треба напоменути да и у степи руској има граје и златних украса; и да много места што изгледа издалека пусто и стењем оковано зна да се претвори, кад се посети, у долину необичну. Ама, у сваком случају, зар критика не би да подигне не само стуб са знацима и баријере, него и капије оковане и препреке непрелазне уму човечијем? Писано је: „Многи ће трчати тамо–амо, а знање ће се увећати.“ Јамачно да просто правило јесте: нека сваки човек обзиран тера по свом, па нек види куд ће то одвести. Јер не само човек овај или човек онај, него људи сви човечанство чине, а њихови задаци сједињени – задатак човечанства. Колико смо често видели где неки такав пустолован и, можебит, много осуђиван луталица стиже у неку истурену, занемарену а ипак животно важну област, чија блага скривена он први открива и то оглашава док се пажња свеопшта и напор не усмере тамо и освајање не буде потпуно; и тиме, у тим својим скитањима наизглед тако бесциљним, побада нове заставе, оснива нове настањиве колоније, у бескрајној кружној земљи ништавила и ноћи! Мудар беше човек који световаше да спекулација треба бити слободна, и гледати неустрашиво према сва тридесет и два правца компаса, ма куд и ма колико се тај нагињао.

Можда је доказ закржљалог стања у ком чиста наука, поготово чиста наука духовна, тавори међ нама Енглезима – и како наша трговачка величина, и драгоцено устројство, док утискују

политичку или другу непосредно корисну особину на сву енглеску културу и труд, ограничавају слободан лет мисли – то што ово, а не филозофија одела, неголи признање чак да немамо такву филозофију, стоји овде по први пут објављено на нашем језику. Која памет енглеска је могла изабрати такву тему, или случајно налетети на њу? Да није тог истог неспутаног, и чак пустињачког, стања учењака немачких, које допушта и њих наводи да рибаре у водама свакојаким, и с мрежама свакојаким, чини се доста вероватним да би ово учено истраживање могло, упркос резултатима којима води, наставити да спава неодређено дуго. Уредник ових табака, мада се, иначе, хвали да је човек од утврђених навика промишљања, и можебит довољно мисаон, слободан је да призна да му никад нису, до ових потоњих месеци, горња, врло проста разматрање о нашем потпуном помањкању филозофије одела, падала на памет; а јесу потом, једним сасма страним упливом. Наиме, изласком нове књиге Професора Тојфелсдрека из Weissnichtwo (Незнамгдена), која се бави искључиво овом темом, и то на начин који, схваћен или не, не могаху превидети ни најслепији. Како мисли овај Уредник, ова чудесна расправа, са својим доктринама, била прихваћена критички или одбачена критички, није остала без учинка.

„*Die Kleider, ihr Werden und Wirken* (Одела, порекло њихово и утицај): von Diog. Teufelsdröckh, J. U. D. etc. Stillschweigen und Cognitione. Weissnichtwo, 1831.

„Ево се,“ вели Weissnichtwo'sche Anzeiger, јавља један том од оне замашне, густо штампане, густо промишљане врсте, који се, да се каже с поносом, виђа само у Немачкој, можебит само у Незнамгдену. Објављен од досад беспрекорне фирме Stillschweigen и компанија, са свим спољним побољшањима, он има такав квалитет унутрашњи да немар нагони у одбрану.... Дело,“ закључује малне одушевљени критичар, „подједнако занимљиво антиквару, историчару и филозофском мислиоцу; ремек–дело

смелости, оштрине рисовског ока, и снажног, независног германизма и човекољубља (derber Kerndeutschheit und Menschenliebe), које неће, јамачно, прећи матицу без опорбе на високим местима; али мора и хоће да узнесе скоро ново име Тојфелсдреково до првих редова филозофије, у нашем Немачком Храму Частии.“

Ценећи старо пријатељство, истакнути Професор, у овом првом сеvu своје славе, који, пак, њега не заслепљује, шаље амо поклони примерак своје књиге, уз поздраве и похвале, а скромност забрањује овом Уреднику да их понови; а ипак без исказане жеље или уфања било које врсте, сем оног што се може подразумевати у закључној изјави: Mochte es (ова чудесна расправа) auch im Britischen Boden gedeihen!

ГЛАВА 2. УРЕДНИЧКЕ ПОТЕШКОЋЕ. Аколи човеку мисаоном, „чије семениште“, у узвишеним речима песниковим, „јесте време,“ никаква победа није важна доли она нових идеја, онда би се пристизање књиге Професора Тојфелсдрека могло кредом означити у календару уредниковом. То је збиља „замашан том“, неуезаног, скоро безобличног садржаја, право море мисли; ни мирно ни прозирно, право рећи, а ипак у њему најчвршћи ронилац бисера може ронити што најдубље може и повратити се не само са отпадом морским него с правим перлама.

Одмах по првој провери, скоро по првом лаганом прегледу, постало је јасно да се овде открива сасвим нова грана филозофије, која води до још неописаних крајњих последица; надаље, оно што се чинило једва мање занимљивим, сасвим ново људско биће, скоро несравњив карактер лични, онај, наимае, Професора Тојфелсдрека, откровитеља. Одлучисмо да се, колико то може бити могуће, добро упознамо са значајем обају тих новитета. Но како је човек наглашено створ прозелитски, тек што такво упознавање би икако покушано а ново се питање постави: како се може ово добијено

добро пренети другима, којима, можебит, исто тако треба; како се могу филозофија одела, и творац такве филозофије, иколико турити у бизнис и недра наше властите нације енглеске? Јер ако се вели да ново злато џепове жеже док се не убаца у оптицај, то много више може нова истина.

Међутим, ту се појавише потешкоће. Прва помисао природно беше да се објављује чланак по чланак о овом чудесном тому, у оним високотиражним журналима с којима Уредник може бити повезан, или приступ њима обезбедити новцем или љубазношћу. Но, с друге стране, зар не беше јасно да таква ствар каква се мора открити, и о којој се мора расправљати, може угрозити тираж било којег постојећег журнала? Кад би се, у ствари, све партијске поделе у држави могле напустити, а виговци, торијевци и радикали загрлити у несагласном јединству; и сви журнале нације кад би се могли згомилати у један журнал, и да филозофија одела из њега лије у непрестаним бујицама, тај покушај би изгледао могућ. Али, авај, које возило те врсте имамо, осим *Фрезеровог Магазина*? Возило цело посуто (сликовито говорећи) најлуђим петардама, што праште збуњујући и ништитељски, где год слуђени путник сео; ама, у сваком случају, да се зна, возило, у потоњим годинама, препуно и неумољиво затворено! Осим тога, излагати филозофију одела без филозофа, филозофију Тојфелсдрекову без понечег од његове личности – не би ли то значило обома обезбедити потпуно неразумевање? Елем, за животопис, и да беше прихватљив, није било одговарајућих докумената, ни наде да се такви прибаве, већ пре, због околности, нарочитог очајања. Тако је Уредник себе видео, неко време, скрајнутим од свих јавних изјава о овим изванредним доктринама, и ограниченим на то да их обрће, не без узнемирености, у тамним дубинама свога ума.

То тако потраја неколико месеци; и сад *Том о Оделима*, читан и ишчитаван, постајаше, у неколиким стварима, јасан и сјајан; личност аутора његовог све више запањујућа, али, упркос свем

оном што сећање и нагађање могаху учинити, све загонетнија; због чега се чинило да стари немир прелази брзо у устаљено незадовољство – кадли, сасма неочекивано, стиже писмо господина Дворског Саветника Хојшрекеа, главног пријатеља и садруга нашег Професора у Незнамгдену, с којим ми пређе не бесмо у преписци. Дворски Саветник је, после много доста невезаног материјала, почео разглабати навелико о „узбуђењу и пажњи“ које филозофија одела побуђује у његовој властитој Немачкој Републици Словесности; о дубоком значају и усмерености тома његовог пријатеља; а онда је, на крају, с великим околишењем, натукнуо о изводљивости преношења „штогод знања о томе, и о њему, у Енглеску, а преко Енглеске – на далеки Запад;“ да је дело Професора Тојфелсдрека „без сумње пожељно у породичним, националним, или сваким другим патриотским библиотекама, које су данас слава књижевности британске;“ да може довести до револуције у размишљању; и тако даље, стављајући неувијено на знање, као закључак, да – буде ли се овај Уредник осетио склоним да започне животопис Тојфелсдреков – он, Дворски Саветник Хојшреке, у могућности је да обезбеди потребне документе.

Као што у некој хемијској мешавини, што је дуго стајала и ветрила али не хтеде да кристализира, чим се жица или нека друга чврста твар унесе, кристализација започне и брзо напредује док се све не сврши, тако се збило с умом уредниковим и овом понудом Хојшрекеовом.

Од исхлупелог раствора и застоја створио се облик; слично се сјединило са сличним у коначном распореду; те се ускоро, било у правој визији и опседнутости, било у јакој оправданој нади, слика целог подухвата уобличила, тако рећи, у чврсту масу. Опрезно а ипак храбро, преко поште од два пенија, сад би поднесен захтев чувеном, страшном Оливеру Јорку; дође до састанка, састанака, с тим јединственим човеком, с подоста поуздања на нашој страни, с

мање сатире (барем отворене сатире) на његовој, него што смо предвиђали; гледе осталог, с онаквим исходом какав је сад видљив. Што се тиче оних „патриотских библиотека“, на савет Дворског Саветника могло се гледати само с неким запрепашћењем; но с његовом понудом докумената ми се весело и скоро тренутно сагласисмо. И тако, у сигурном очекивању ових, већ видимо да је наш задатак започет; и да овај наш *Sartor Resartus*, који је, у ствари, „Живот и мишљења господина Тојфелсдрека,“ напредује из сата у сат.

О нашој спремности за то предузеће, на које смо имали такву тапију и зов, можда би било незанимљиво рећи више. Нека читалац британски изучава и слади, у простоти срца, то што му се овде даје, и са ма којом метафизичком способношћу и талентом за размишљање које има. Нека се бори да сачува слободан, отворен разум, чист од магли предрасуде, надасве од парализе лицемерја, и усмерен радије на књигу саму неголи на уредника књиге. Ко или шта тај уредник може бити, мора остати хипотетично, и чак неважно¹: то је глас који објављује вести о филозофији одела; без сумње, дух који се дусима обраћа: ко год има уши, нека чује.

О једној другој ствари уредник мисли да је потребно понудити опомену: наиме, да је он потакнут правом, мада можда слабом, приврженошћу установама наших предака, и да је решен да ове брани, сходно способности, по сваку цену; ама, он се управо делом ради такве одбране и прихватио овог подухвата. Да спречи, или, буде ли то немогуће, да успешно скрене ток новотарења, такав том као Тојфелсдреков, аколи се вешто постави, не би био шип презрења достојан, или устава, у логичком хабању.

Гледе осталог, да се никако не схвати да икаква наша лична веза с Тојфелсдреком, Хојшрекеом, или овом филозофијом одела, може наш суд искривити, или утицати на нас да умањимо или претерамо.

---

1 И са нама он и даље општи у некој врсти маске, или крабуље, а имамо разлога да мислимо – и под измишљеним именом. *Оливер Јорк*.

Немоћни су, усуђујемо се обећати, и сами они лични поздрави. Могу они бити захвални, као племените опсене пријатељства, као лепа подсећања на прошле везе, на оне ноћи и вечере богова када је, ушушкан у симфоније и хармоније благоглагољивости филозофске, мада уз простију пратњу, овај Уредник пировао на оној гозби разума, какве отад није удостојен у тако пуној мери! Па шта онда? *Amicus Plato, magis amica veritas*; Тојфелсдрек је наш пријатељ, истина је наше божанство. У свом историјском и критичком својству, надамо се да смо странци целом свету; да се ни с ким не свађамо нити пајдашимо – осим, у ствари, с Ћаволом, са којим, као с кнезом лажи и таме, цело време водимо убилачки рат. Ово јемство, у добу кад надутост и надрилекарство достигоше висину невиђену у аналима човечанства, и када и уредници, као дућанџије кинеске, морају написати на својим надвращима *Овде се не вара* – мислили смо да је добро да се помене.

ГЛАВА 3. ПРИСЕЋАЊА. Личном кругу ауторовом појава овог јединственог дела о оделима мора да је изазвала мало мање изненађења неголи остатку света. Што се нас тиче, барем, мало је ствари било неочекиваније. Професор Тојфелсдрек, у време кад смо га познавали, чинило се да води доста миран и затворен живот: човек предан вишим филозофијама, потпуно; а вероватније, ако би уопште и објављивао, беше да ће објавити побијање Хегела и Бардилија, које је, обојицу, доста зачудно, он укључио под заједничко проклетство, неголи да ће се спустити, као што је учинио, у љутити, бучни форум, с аргументом који не може а да не раздражи и не подели. Није, колико се сећамо, ниједном филозофија одела била додирнута међ нама. Ако смо кроз снажан, неми, промишљајући трансцендентализам нашег пријатеља и открили било какву стварну тенденцију, она понајвише беше политичка, и усмерена на извештан будући, а засад доста спекулативни, радикализам; како се, збиља, за неку преписку,

његову, с господином Океном из Јене, овда–онда сумњало; мада се о његовим посебним прилозима *Изису* могло тек нагађати. Но, у сваком случају, од њега се није очекивало ништа моралистичко, а још мање дидактично–религиозно.

Добро се сећамо задњих речи које је он изрекао пред нама; које ће збиља, заједно с оном ноћи у којој беху казане, бити упамћене заувек. Подигавши своју голему чашу гукгука², и начас спустивши своју лулу дуванску, он је устао у пуној кафани (то беше Zur Grunen Gans, највећа у Незнамгдену, где се сва виртуозност, и скоро сав интелект тог места скупљао с вечери), па је ту – тихим гласом што тиче у душу, и збиља с изгледом анђела, мада да ли белог или црног, могло се двојити – предложио ову здравицу: Die Sache der Armen in Gottes und Teufels Namen (Ствари сиротиње, у име Неба и Ђавола)! Један гласан повик, који разби оловну тишину, па гргољење од пражњења безбројних кригли, стално праћено свеопштим навијањем, узвратише му гласним признањем. То беше финале те ноћи: пошто се вратише својим лулама, у највећем одушевљењу, у гомилама дима дуванског, победнички, облацима покрити споља и унутра, скуп се растури, и свак оде своје обзирном јастуку. Bleibt doch ein echter Spass–und Galgen–vogel, рече неколицина, хотећи тим рећи да ће он, једног дана, вероватно бити обешен због својих демократских осећања. Wo steckt doch der Schalk? додадоше, осврћући се; но Тојфелсдрек се беше удаљио скритим сокацима, и састављач ових страница више га не виде.

Да у таквим призорима живимо с овим филозофом беше нам судбина, да такву процену створимо накана и моћи његових. А ипак, Тојфелсдрече храбри, ко могаше рећи шта се у теби крило? Испод оних твојих густих увојака, тако дугачких и танких, што прекриваху као кров лице најозбиљније које икад видесмо на овоме свету, находио се мозак врло упослен. И у очима твојим, дубоко испод њиних тршавих обрва, док гледаху тако мирне и снене, зар не

---

2 Гукгук је, на жалост, само академско пиво. *Уредник.*

приметисмо сијања етерске или, пак, ђаволске ватре, и напо не помислисмо да је мирноћа њихова тек почин кретања бескрајног, сан чигре? Твоја мала прилика, док си ту, у комотној, лоше ишчетканој, отрцаној одећи седео, међ смећем и старудијом, данима, да би „мислио и пушио дуван“, чувала је у себи срце моћно. Тајне жића човековог теби беху отворене; видео си у тајну свемира, даље него неко други; имао си, in petto, свој чудесни том о оделима. Ама, не беше ли у томе твој јасан, логички заснован трансцендентализам; штавише, у твом скрушеном, немом, дубоко усађеном санкилотизму, спојеном с правом кнежевском учтивошћу природе нутарње, видљиви зачеци таквог размишљања? Међутим, људи велики су почесто незнани, или, што је и горе, знани погрешно. Већ је, кад ми нисмо ни сањали о том, основа твог чудесног тома лежала на разбоју; и немо су тајанствени чунци провлачили потку.

Како ће Дворски Саветник Хојшреке прибавити податке животописне, у овом случају, може бити занимљиво питање; а одговор на њ, пак, срећом није наша брига, него његова. Нама је изгледало, после поновљеног покушаја, да се у Незнамгдену, из архива или сећања понајбоље обавештених парњака, никакав животопис Тојфелсдрекв не може сабрати, ни колико неки лажан. Он је тамо био странац, додуван туна оним што се зове стицај околности; гледе чијих родитеља, родног места, гледишта и занимања радозналост јесте збиља спровела истрагу, али се задовољила одговорима врло неразговорним. Што се њега тиче, беше човек тако миран и потпуно повучен да питати га и издалека о таквим појединостима беше ствар осетљива више него обично; сем тога, на свој лукав начин, он увек имаше неки необичан обрт, не без сатиричне оштрице, да њим скрене такво уљештво и одврати вас од сличног. Шалјивције су о њему потајно говорили као да је он нека врста Мелхиседека, без икаквих оца и матери; покашто, у вези с његовим великим историјским и статистичким знањем, и живим

начином који је он користио да говори као очевидац давних догађања и призора, звали би га Ewige Jude, Вечити, или, како ми кажемо, Лутајући Јеврејин.

Већини, у ствари, он беше постао не толико човек колико створ; којег створа, без сумње, беху навикли да виде, и то са задовољством, но с не више мисли да се објасни неголи за производњу њиних дневних новина Allgemeine Zeitung, или за домаће навике Сунца. Обоје беху ту и беху добродошли; свет је уживао у оном што је добро у њима, и више о томе није мислио. Човек Тојфелсдрек је стално пролазио, у свом малом кругу, као један од оних оригинала и безличника, чешћих на немачким универзитетима но другде; чија се, изгледа – мада их видите живе, и осећате доста сигурно да морају имати прошлост – никаква прошлост не може открити; или тек онаква какву људи приписују стенама планинским и руинама препотопским: да су их створили непознати чиниоци, да су у стању постепеног пропадања, и да засад одбијају светлост и трпе притисак, то јест, да су видљиви и опипљиви предмети у овом свету фантазме, где је толико много друге тајне.

Требало је напоменути да иако, по титули и дипломи, Professor der Allerley–Wissenschaft, или како бисмо рекли на енглеском, „Професор ствари опћенито“, никад није држао неки курс; можебит да никад није био потакнут на то неким јавним нукањем или захтевом. По свој прилици, просвећена власт Незнамгдена, оснивањем свог универитета, замишљаше да је довољно учинила ако се, „у временима каква су наша“, како је полуслужбени програм то изразио, „кад се све ствари, брзо или лагано, претварају у хаос, успоставила професура ове врсте; чиме, како прилика захтева, задатак да се опет отелотвори нешто из таквог хаоса може бити, макар мало, олакшан.“ Да треба држати стварна предавања и јавне часове за „Науку о стварима опћенито“, без сумње су сматрали преурањеним; по којој основи су, такође само успоставили

професуру, а никако обезбедили и паре за њу; тако да је Тојфелсдрек, „препоручен од имена највиших“, био унапређен тек у назив. Велико, међ класама просвећеним, беше поштовање према овој новој професури: како је просвећена власт сагледа потребу времена (Zeitbedurfniss); како ћемо, на крају, место порицања и ништења, имати науку афирмације и реконструкције; а Немачка и Незнамгден су тамо где и треба да буду – у авангарди света. Знатно, такође, беше уважавање новог Професора, доста згодно запалог у универзитет у повоју; тако способног да предаје, буде ли прилика то захтевала, тако спремног да мирује на неодређено време, буде ли просвећена власт сматрала да прилика не захтева. Међутим, такво поштовање и такво уважавање, непраћени неким чином да их држи у животу, могаху трајати само девет дана; те су, много пре нашег доласка на ту сцену, сасвим одумрли. Лукавије главе мислиле су да је то све пролазно хватање популарности од стране једног министра, којег домаће невоље, дворске сплетке, старост и едем ускоро потом коначно отераше с крме.

Што се Тојфелсдрека тиче, изузев његових вечерњих појављивања код Grune Gans, Незнамгденци га мало виђаху, мало њега осећаху. Овде би, над својом чашом гукгука, седео и читао журнале, кашто замишљено гледајући у облаке из своје луле дуванске, без друге видљиве упослености – увек, са свог благог држања, прихватљива појава туна, а посебно кад би уста отворио да говори, којом приликом би се кафана цела ућутала до мука, као да је сигурна да ће чути нешто пажње вредно. Ама, као да ће, можда, чути цео низ и бујицу изјава најзначајнијих; онаквих у каквима би он, кад би се једном раскравио, уживао, уз пригодно слушатељство; и утолико значајнијих што излазе из главе што очито за њих више не мари, нити их је свеснија, неголи извајана глава камена неке јавне фонтане, која кроз своју месингану усну цев шиље воду достојнима и недостојнима, нехајна да ли је она за кување намирница или гашење пожара; у ствари, одржавајући исти

озбиљан, истрајан изглед било да вода тече или не.

Уреднику ових табака, као младом, одушевљеном Енглезу, ма колико недостојном, Тојфелсдрек се отворио можда више неголи већини. Једино је штета што тад не могосмо ни упола наслутити величину његову и разгледати га с потребном јачином вида! Уживали смо – у чему се Незнамгден не могоше похвалити ни с тројицом људи – извесну меру приступа приватном стану Професоровом. То беше поткровље највише куће у Wahngasse, и збиља се могоше назвати врхунцем Незнамгдена, јер се дизаше право изнад спојених кровова, који се и сами дизаху с уздигнутог земљишта. Штавише, својим прозорима гледаше на све четири Orte, или, како Шкоти кажу, а и ми треба да кажемо, Airts; сама дневна соба располагала је с трима; а с још једног се видело у Schlafgemach (спаваћој соби) на другом крају; да не помињемо кухињу, која је нудила два, у ствари копије, које ништа ново не показиваху. Тако да то уистину беше спекулум, или осматрачница, Тојфелсдрекова, из које је, седећи лагодно, он могао видети цео ток живота тога знатног града, чије улице и сокаци, са свим њиним збивањима и вожњама (Thun und Treiben) беху ту највећим делом видљиви.

„Ја гледам доле у цело то осине гнездо или кошницу пчелињу,“ чули бисмо га где каже, „и посматрам њино полагање воска и прављење меда, и варење отрова, и гушење сумпором. Од шеталишта Палате, где музика свира док Светла Висост извољева да једе своју храну, доле до доњег сокака, где на своме прагу остарела удовица, штрикајући за мршаво издржавање, седи да би осетила сунце поподневно, ја видим све; јер, сем ветроказног петла на Schlosskirche, ниједан двоножац не стоји тако високо. Теклићи стижу, под каишевима и у чизмама, носећи радост и бол стрпане у кожне кесе; онамо, претоварен и с четири брза коња, долази провинцијски барон и његово домаћинство; овде, на дрвеној нози, осакаћени војник болно поскакује, молећи милостињу; тисућу

кочија, и таљига и кола стиже котрљајући се с храном, с младим гецованлуком, и другом свежом робом, неживом или живом, и одлази котрљајући се с произведеном робом. Та жива поплава, што лије кроз ове улице, свију особина и година, знаш ли одакле долази, куда иде? Aus der Ewigkeit, zu der Ewigkeit hin: из вечности, напред ка вечности! Ово су утваре – шта друго? Зар нису то душе учињене видљивим: у телима, што узму обличје а изгубиће га, топећи се у ваздух? Њихов чврсти плочник слика је разума; они ходе по грудима ништавила, празно време је за њима и пред њима. Или замишљаш да је оно тамо црвено и жуто одело–застор, с остругама на петама и пером у круни, тек од данас, без јуче или сутра; а да није предак његов пре живео када Хенгист и Хорса прегазише твоје острво? Пријатељу, овде видиш живи беочуг у том ткању историје, које проткива целокупно бивство; осмотри добро, јер ће проћи поред тебе и више се неће видети.“

„Ach, mein Lieber!“ рече он једном, у поноћ, кад се вратисмо из кафане у доста озбиљном разговору, „збиља је узвишено живети овде. Ове границе светла лампе, што се пробија, кроз дим и издисај хиљадоструки, који хват у прастару владавину ноћи, шта ли Волар мисли о њима, док води своје ловне псе преко зенита у њином повоцу од ватре звездане? Пригушени зуј поноћи, када промет прилегне да почине, а точкови двоколице таштине, што се јоште овде–онде котрљају у далеким улицама, односећи њу у дворане покрите, и осветљене до правог ступња за њу; а само порок и беда су вани, да крстаре или јече као птице ноћне – тај зуј, велим, као хрчући, немиран сан болесног живота, чује се у рају! Ох, испод гадне застирке од испарења и труљења, и гасова незамисливих, каква кључна бачва лежи, крчкајући и скрита! Радосни и јадовни су туна; људи умиру туна, људи се рађају; људи се моле – на другој страни преграде од цигли, људи проклињу; а око свих њих, голема је, празна ноћ. Поносни великаш још се задржава у својим салонима мирисним, или почива иза дамастаних завеса; беда се

одвлачи у изгужване кревете, или одрхтуљи гладна у своју јазбину од сламе; у мрачним подрумима, Rouge-et-Noir тромо шиље свој глас судбине мршавим, гладним лупежима; док државни саветници седе сплеткарећи и играју своју високу шаховску партију, чији су пиони људи. Љубавник шапуће својој љубавници да је кочија спремна; а она, пуна наде и страха, склизне доле, да одлети с њиме преко граница; лопов, још тише, креће са својим калаузима или пајсерима, или вреба док стражари не почну хркати у својим боксовима. Веселе палате, с трпезаријама и плесним дворанама, пуне су светлости, музике и срца што се јако шире; док у ћелијама осуђених, дамар живота бије трептаво и слабо, а очи закрвављене изгледају кроз таму, која је около и унутра, светло несмињеног задњег јутра. Шест људи ће бити обешено ујутро; зар то не стиже чекићање од Рабенштајна? Њихова вешала мора да се управо сад граде. Више од петсто хиљада двоногих животиња без перја лежи око нас, у водоравном положају; све су им главе у ноћним капама, и пуне будаластих снова. Насиље гласно виче, и тетурa и посрће у својим смрадним јазбинама срама; а мати, распуштене косе, клечи изнад свог бледог, умирућег чеда, чије испуцале усне сада само њене сузе влаже. Сви ови згомилани и натискани скупа, ни са чим доли с мало грађе и зидова измеђ њих; збијени, као усољене рибе у своје бурету, или, да кажем, као египатски бокал с укроћеним гујама, док се свака бори да главу издигне над другима – такво делање се одвија испод тог димног покривача! А ја, mein Werther, седим изнад свега тога; сам сам са звездама.“

Погледасмо у његово лице, да видимо да ли се, у саопштавању таквих необичних мисли ноћних, ту може уочити неко осећање; али уз светло које смо имали, које, у ствари, беше само јединцата лојаница, и подоста далеко од прозора, ништа осим старе смирености и усредсређености не беше видљиво.

Ово беху Професорова разговорна раздобља; он би најчешће говорио у пуким слоговима, или седео сасвим нем и пушио, док би

посетилац имао слободу било да говори шта изабере, а да као одговор прими повремени гроктај; или да се неко време осврће, а онда да се уклони. То беше чудан стан, пун књига и папирића, и разних дроњака од свих могућих твари, „сједињених у заједничком елементу прашине.“ Књиге лежаху по столовима, и испод столова; овде би лепршао табак рукописа, онде поцепана марамица, или ноћна капа, журно одбачена; тинтарнице се смењиваху с корама хлеба, лонцима за кафу, кутијама за дуван, књижевним магацинима и блихерицама. Стара Lieschen (Лизица, Лиза), која беше његова спремачица постеле, палитељка пећи, праља његова и цедиља, куварица, курирка и главни набављач лавов, а иначе створ веома уредан, није имала никакву власт у овој задњој цитадели Тојфелсдрековој; само би једном месечно напо силом упала тамо, с метлом и пајалицом, те би (док би Тојфелсдрек журно спасавао своје рукописе) извршила делимично чишћење, пражњење затвора од отпада који није књижевни. То беху њени Erdbeben (земљотреси), којих се Тојфелсдрек плашио горе него пошаст; ипак, на толико је био приморан да пристане. Радо би он био седео туна и филозофирао док, или док га ђубре, прикупљајући се, не избаци напоље; али Lieschen му беше десна рука, и кашика, и животна неопходност, а не би допуштала да јој се отворено противречи. Још увек се можемо сетити те старице, тако тихе да неки мишљаху да је глупа; и да је глува, често бисте претпоставили; јер Тојфелсдрека, и само Тојфелсдрека, она би служила или бреновала, а с њим је, чинило се, општила поглавито знацима, аколи не беше да је, пре, неком тајном видовитошћу погађала све потребе његове и удовољавала им. Истрајна стара госпођа! Рибала је, сређивала и чистила у својој кухињи, уз најмање могуће насиље за уво; а све ипак беше тип–топ туна: врућа и црна стизала је кафа увек у правом тренутку; а сама ћутљива Lieschen гледала је на вас, испод своје чисте беле капе с пешевима, кроз своје чисто свело лице и боре, погледом корисне памети, скоро

доброчинићства.

Мало је странаца, како је натукнуто горе, ту имало приступа: једини којег икад ту видесмо, изузимајући нас, беше Дворски Саветник Хојшреке, већ познат, по имену и уфању, читаоцима ових страна. Нама је, у то време, хер Хојшреке личио на једног од оних особа напућених уста, лепо зачешљаних, мирољубивих, можда довољно препознатих у друштву по тој чињеници што се, по сувом времену или влажном, „они никад не појаве без свог кишобрана.“ Да нисмо знали с колико се „мало мудрости“ светом управља, и како, у Немачкој као и другде, деведесет девет јавних личности могу, најчешће, бити неме скутоноше стотој, можда тек ловачки заклон и вољни или невољни пиони – могло се чинити чудесним како се хер Хојшреке може звати Rath, или већник, или саветник, чак и у Незнамгдену. Какав савет било ком човеку, или било којој жени, могаше дати овај посебни Hofrath, у чијој сте сагнутој, цикцакастој појави, на чијем сте мршавом лицу, док се трза амо–тамо у ситном, непрестаном кретању, пре запажали још сплетенију збуњеност, а у најбољем случају, плахост и физичку хладноћу? Неки, у ствари, рекоше, сем тога, да је он „прави дух љубави отелотворене“: плаве, озбиљне очи, пуне туге и љубазности; кеса увек отворена, и тако даље; а све то, да се понадамо, због многих разлога, не беше сасвим неосновано. Ипак, нацрт пријатеља Тојфелсдрека, који збиља руковаше бурином као мало ко у овим приликама, беше вероватно најбољи: *Er hat Gemuth und Geist, hat wenigstens gehabt, doch ohne Organ, ohne Schicksals-Gunst; ist gegenwartig aber halb-zerruttet, halb-erstarrt: „Он има срца и талента, барем је то имао, али без погодног начина изражавања, или наклоности Фортуне; тако да је сада напо пукао а напо слеђен.“* Читалац се може запитати шта ће Hofrath мислити о овоме кад то буде видео; ми, безбедни у тврђи историјске веродостојности, не хајемо.

Главна ствар, без сумње, за све нас, јесте љубав његова према

Тојфелсдреку, која збиља беше, умногом, најочитија одлика самог Хојшрекеа. Можемо потврдити да се он држао Професора с нежношћу једног Бозвела према свом Џонсону. И можда са сличним узвратом, јер је Тојфелсдрек поступао са својим усуканим поштоваоцем с мало спољње поште, као с неким напо разумним или сасвим неразумним пријатељем, и у најбољем случају га је волео из захвалности или по навици. С друге стране, беше занимљиво посматрати с каквом је љубазношћу, пуном поштовања, и с неком врстом очинске заштите, наш Hofrath – будући старији, богатији и, како он наивно умишљаше, далеко суштински утицајнији од њих двојице – гледао и пазио свог малог мудраца, кога је, изгледа, сматрао за живо пророчиште. Нека Тојфелсдрек само уста отвори – и Хојшрекеова би се распућила у слободан улаз, а он би се, усто, сав претворио у очи и уши, тако да се ништа не изгуби; а онда, при свакој паузи у харанги, он би изгргољио свој напућени церек од кашља–смеха (јер је машинерији смеха требало времена да се покрене, и чинило се да је мрзоволна и раштимована), или, пак, своје уњкаво носно Bravo! Das glaub' ich; а у оба случаја, на начин најревнијег одобравања. Укратко, ако Тојфелсдрек беше Далајлама (за шта, сем, можебит, у његовом самоиздвајању и божанској равнодушности, не беше симптома), онда се Хојшреке могао сматрати његовим главним талапоином, коме ниједна тестана пилула коју овај може замесити и објавите не беше друго него лековита и света.

У таквом је окружењу, друштвеном, домаћем, физичком, Тојфелсдрек, у време нашега познанства, живео и, највероватније, јоште живи и медитира. Овде је он, насађен у својој високој осматрачници у Wahngasse, и често, у самоћи, надбдевајући Медведа, тај несавладни истраживач био све своје битке с тупошћу и мраком; овде, највероватније, написао свој зачудни том о оделима. Додатни подаци: о његовим годинама, које беху од оне устављене средње врсте, могло се само нагађати; о његовом широком капуту,

боји чакшира његових, изгледу његовог високог клобука широка обода, и тако даље, могли бисмо извештавати, али не извештавамо. Најмудрије је, заиста, у овим временима, највеће; тако да се просвећена радозналост, остављајући краљеве и сличне да умногом почивају на својим постољима, све више окреће класи филозофској; ипак, какав то читалац очекује да би, уз све наше писање и извештавање, Тојфелсдрек могао да му се предочи све док документи не стигну? Живот његов, доживљаји, и физички изглед, још су од нас скривени, или су ствар тек нејасног нагађања. Но, с друге стране, зар душа његова не лежи затворена у овом чудесном тому, много извесније неголи што душа Педра Гарсије лежаше у закопаној врећи дублона. Души Диогена Тојфелсдрека, његовим мишљењима, наиме, на „Порекло и утицај одеда“, ми се, засад, радо враћамо.

ГЛАВА 4. ОДЛИКЕ. Било би збиља узалудно ласкање правити се да нас ово дело о оделима сасвим задовољава, да није – као сва дела генија, као само Сунце, које, иако је врхунска објављена творба, ипак има тамне пеге и тешке магловитости усред свога сјаја – мешавина слутње, надахнућа, с глупошћу, дуплим видом, и чак крајњим слепилом.

Не предајући се оним одушевљеним хвалама и прорицањима *Незнамгденског Весника*, признали смо да нас је та књига у високој мери побудила на самоделање, што је најбољи учинак било које књиге; да је, чак, извела промене у нашем начину размишљања; ама, да је обећала да се покаже, у ствари, као отварање новог окна рударског, у ком цео свет спекулације може одселе копати до незнатних дубина. Сад се јасније може изјавити да су постигнућа, стрпљење у истраживању, филозофска па и поетска снага Професора Тојфелсдрека овде неоспорно изражени; и, на жалост, ништа мање његова преопширност, заплетеност и вишеструка невичност; да, у целини, као што у отварању нових окана рударских

то није неочекивано, у овој књизи има много ђубрета, мада, такође, и узорак скоро непроцењиво вредне руде. Врхунску популарност у Енглеској му не можемо обећати. Поред избора такве теме као што су одела, начин њене обраде код аутора превише показује рустичност и академску издвојеност – опростиве, чак неизбежне у једнога Немца, али кобне по његов успех код наше публике.

Чини се да је од доброга друштва Тојфелсдрек мало видео, или да је највећма заборавио шта је видео. Он говори с чудном једноставношћу; многе ствари назива њиним именима речничким. Њему тапацирер није понтиф, нити је икоји салон храм, ма колико осликан и таписерисан: „сва големост бриселских тепиха, зрцала и ормољау,“ како он сам то износи, „не може од мене сакрити то да је такав салон просто део бескрајног простора, где се један број Богом створених душа накратко састаје.“ Тојфелсдрек, и највиша војвоткиња је поштовања вредна, пречасна; али није тако гледе њених наруквица бисерних и меленских чипки; у његовим очима, звезда неког лорда је мало мање и мало више неголи велико дугме од бирмингемског цинка на блузи клауна; „свако је оруђе,“ вели он, „у својој врсти; ознака *спајања*; а гледе осталог, ископано је из земље и ковано на наковњу пред прстима ковачевим.“ Тако Професор гледа на лица људска с чудном непристрасношћу, с чудном научном слободом, као човек несналажљив у вишим круговима, као човек што је тамо пао с Месеца. Ако се правилно сагледа, јасно је да у овој осебујности, која се провлачи кроз његов цео систем мишљења, настају све ове мањкавости, претеривања и различне изопачености; аколи, пак, немају други извор, и то доста природан, у његовој трансценденталној филозофији, и хиру да се на све ствари опипљиве и стварне гледа као на утвару, чиме би збиља случај његов био утолико безнадежнији, утолико више за жаљење.

Мислиоцима ове нације, међутим, за коју се класу чврсто верује да још има њених појединаца који постоје, можемо да безбедно препоручимо то дело; ама, ко зна да ли се и у редовима помодним –

ако је истина, како тврди Тојфелсдрек, да „кроз кравату најуштирканију пролазе душник и једњак, и под најдебљим извезеним прслуком бије срце“ – не може осетити снага те усхићене озбиљности, и да овде–онде неће пробити стрела душе? У нашег дивљег видовњака, рундавог, запуштеног као баптист што живи од скакаваца и дивљег меда, постоји сирова енергија, нема, у ствари несвесна, снага, која, сем у вишим сферама књижевности, мора да је ретка. Многи дубок поглед, и често с неизречном тачношћу, бацио је он у тајанству пророду, и још тајанственији живот човеков. Чудесно је каквим одсечним речима, овда–онда, пресеца забуну; спушта се, ма то било фурлонзима дубоко, у право средиште ствари, и ту не само да ексер удара у главу, но га сламајућом снагом закива и утерује. С друге стране, да будемо слободни да признамо да је он писац најнеуједначенији који постоји. Често ће, после неког таквог подвига, забушавати кроз многе странице, и траћити време и снагити, и мрмљати и изваљивати најпукије баналности, као да спава отворених очију, што и чини.

О његовој безграничној учености, и како су сва лектира и књижевност на већини знаних језика – од Санчуниатона до доктора Лингарда, од ваших источњачких шастри, Талмуда и Курана, с Касинијевим „Сијамским бајкама“ и Лапласовом *Mécanique Celeste*, све до „Робинсона Круса“ и „Белфастског градског и земаљског алманаха“ – њему познати, нећемо ништа рећи; јер ма како да је нама то непримерено, код Немаца таква универзалност изучавања пролази без чуђења, као ствар препоручљива, дабогме тек природна, неопходна и подразумевана. Човек који живот учености посвети, неће ли бити учен?

У погледу стила, наш аутор испољава ту исту генијалну способност, пречесто кварену истом сировошћу, неуједначеношћу и очитим помањкањем односа с вишим класама. Повремено, како је натукнуто горе, налазимо савршену снагу, праву надахнутост;

његове горљиве мисли наступају у пригодним горљивим речима, као исто толико отелотворених Минерви, што излазе, сред плама и сјаја, из главе Јова; богату, идиоматску дикцију, сликовите алузије, ватрену поетску емфазу, или чудне обешењачке обрте; све лепоте и ужаси једне дивље маште, спојени с најјаснијим интелектом, смењују се у дивном преокрету. Само кад се не би тако често уметали пуки спаваћиви и успављујући пасуси, околишања, понављања, трагови правога брбљавога жаргона! У целости, Професор Тојфелсдрек није образован писац. Од његових реченица, можда не више од девет десетина стоји усправно на својим ногама; преостале су у потпуно нагнутим положајима, подупрте држачима (од заграда и цртица), и вазда с овим или оним дроњком што виси из њих; неколике се чак развлаче на све стране, сасвим сломљене и рашчеречене. Међутим, у скоро свим његовим и најгорим расположењима, у њему има јединствене привлачности. Дивљи тон прожима целокупни говор тог човека, као његова кључна нота и регулатор, што се час уврће нагоре као у песму духова, или, пак, пискаво ругање ђавола; а час тоне у каденцама, не без мелодијске снаге, мада каткад доста наглим, у обичан тон, када га чујемо само као једноличан зуј, којем зују је крајње тешко одредити праву природу. До овога часа, нисмо утврдили да ли је то тон и зуј праве шалљивости, коју ми рачунамо међ највише особине генија, или неки одјек пуког лудила и ништавности, који, без сумње, спада испод најнижих.

У сличној тешкоћи, чак нашем личном односу упркос, ми се налазимо гледе Професоровог моралног осећаја. Зраци етерске љубави избијају из њега – блага јадиковања бескрајне самилости; он могаше цео свемир пригрлити и грејати га; чини се да испод те сирове спољашњости прави серафим борави. С друге стране, он је тако лукав и миран, тако неупадљиво мрзовољан; испољава такву равнодушност, злоћудну хладноћу према свему за чим људи теже; и увек с неком напо видљивом бором горког, јетког хумора, аколи, у

ствари, то није пука, тупа неосетљивост – тако да на њ гледате скоро с језом, као на неког отеловљеног Мефистофела, коме је ова велика земаљска и небеска сфера, напослетку, тек нека голема, будаласта вртешка – где се краљеви и просјаци, и анђели и демони, и звезде и улично смеће, хаотично врте – која само децу занима. Његов поглед је, како помену смо, вероватно најозбиљнији што се игда виде; а ипак није од оне озбиљности гусане, доста честе међу нашим парничарима, него пре озбиљности као неког немог, високо окруженог планинског језерцета, можда кратера угашеног вулкана, у чије дубине црне зазирете да зурите – те очи, та светла што искре у њему, могу збиља бити одсјаји звезда небеских, али можда и погледи из подручја ватре доње.

Јамачно је врло запетљана, самоиздвојена, сасма загонетна природа, ова Тојфелсдрекова! Овде се, међутим, радо присећамо да га једном видесмо где се смеје; само једном – можда је то било први и последњи пут у његовом животу; мада таквом грмљавином од смеха, довољном да пробуди Седам Спавача! Беше од врсте изведбе Жана Паула: неки јединцат вал у том големом светском мелстрому хумора, са својим небољубним одсјајима, који је сад, авај, сав слеђен у мразу смрти! Песник великог тела и онај малог, обојица довољно велика у души, седела су и скупа ћаскала, а овај Уредник беше повлашћен да слуша; сад је Жан Паул, на свој озбиљан начин, кренуо с једном од оних јединствених „екстра харанги“, и то, како се десило, о предлогу за краља од ливеног метала. Поступно се, у очима и на лицу нашег Професора, упали светлост, весела, јапрећа, најдивнија светлост; кроз те црте суморне, гледаше сјајан, вазда млад Аполон; и он прасну, као њиштање целог Тетерсола – са сузама што му лију низ образе, са лулом држаном високо, с ногом дигнутом у ваздух – у гласан, дуготрајан, некотролисан смех, смех не само лица и дијафрагме, него целог човека од главе до пете. Овај Уредник, који се баш смејао, али с мером, поче да се плаши да није све у реду; међутим,

Тојфелсдрек се прибра и утону у своју стару мирноћу; на његовом недокучном лицу беше, аколи ишта, лак изглед стида; и сам Рихтер не могаше га опет побудити. Читаоци који имају иоле црту психологије знају колико се из овога може закључити; и да ниједан човек што се једном силно и у потпуности смејао не може бити сасма неопозиво рђав. Колико много лежи у смеху: шифарски кључ, којим дешифрујемо целога човека! Неки људи носе вечит јалов цер; у осмеху других, лежи хладан сјај као од леда; најмање их је способно да се смеје оним што се смејањем зове, него само шмрчу и церакају се, и смејуље се из грла према напоље, или, у најбољем случају, производе неки трзаво, промуколо смејурење. Као да се смеју кроз вуну – од никаквих таквих добро не долази. Човек који се смејати не може не само да је подобан за издаје, лукавства и отимачине, него је већ цео живот његов издаја и лукавство.

Посматран као стваралац, хер Тојфелсдрек има једну једва опростиву ману, без сумње његову најгору: скоро потпуно помањкање сређености. У овом необичном тому, истина, његово придржавање за пуки ток времена производи, кроз делове приповести, неки привид спољашњег метода; али правога логичког метода и редоследа има премало. Одвојено од његових разноврзних одељака и пододељака, тај рад природно запада у два дела: историјско–описни и филозофско–спекулативни; али запада, на жалост, ни по каквој чврстој линији раздвајања – у том лавиринтском споју, сваки део преклапа, засеца и збиља тече потпуно кроз онај други. Многи одељци су спорног назива, или чак сасвим неодређени и неименљиви, са чега та књига не само да губи на приступачности него нас пречесто изнурује као нека гозба лудачка, на којој су сва јела смешана, и риба и месо, супа и густиш, сос од острига, салате, рајнско вино и француски сенф бачени у један голем сахан или валов, и гладан свет позван да се послужи. Да створимо ред какав можемо од овог хаоса биће део нашег труда.